

BÓZSÓ Péter Tamás*

PTE TTK Földtudományi Doktori Iskola, geopolitikai program
University of Pecs, Doctoral School of Earth Sciences, geopolitics programme

**MONTENEGRÓ ÉS A GEOPOLÍTIKA - KÉT
NAGYPROJEKT TÜKRÉBEN****MONTENEGRO AND GEOPOLITICS – REFLECTED IN TWO
LARGE PROJECTS****Abstract**

Montenegro declared its independence again on June 3, 2006. Its area is relatively small (a bit larger than the combined area of Csongrád and Bács-Kiskun counties in Hungary) as well as its population of 660.000. Due to the also small size of its economy, a handful of companies can gain significance (like a power plant and an aluminium factory). Relative underdevelopment also means that agriculture and tourism are significant in its economy. The modernisation of the country needs capital that mostly comes from abroad, so foreign direct investments play a significant role, also including Magyar Telekom and OTP Bank from Hungary. The geopolitical context is presented here by the example of two large infrastructure projects. First, the history of the construction of the underwater electric cable connecting the country to Italy is examined, which also reflects the links of Montenegro to the EU. The launching of the Italian project was partially financed by the EU and Germany. As an adverse effect, electricity exports to a new market and upgraded interconnection grids to neighbouring countries may preserve the existence of heavily polluting fossil fuel power stations of the West Balkan region. Whether stricter environmental standards are followed is heavily depends on the EU stand in the accession processes as well as the strengths of local green movements. The second large project which is presented is the construction of the motorway connecting the touristic seaside to Serbia that is financed and carried out by China, due to the lack of other investing interests. Return on the project seems to be not guaranteed and many believe that the country takes up an excessive risk. The €1.3 billion loan that was needed for the construction have increased the debt to GDP ratio of Montenegro from 63% in 2012 to present 80%. In case of default, China would also seize land pieces in the country. These projects clearly signal the present changes in influence due to the geopolitical power shift of great and local powers.

* *PhD-hallgató/PhD-student*; pbozso@gmail.com

Kulcsszavak: Montenegró, elektromos hálózat, fosszilis hőerőművek, turizmus, kínai terjeszkedés

Keynotes: Montenegro, electric grids, fossil fuel power stations, tourism, Chinese expansion

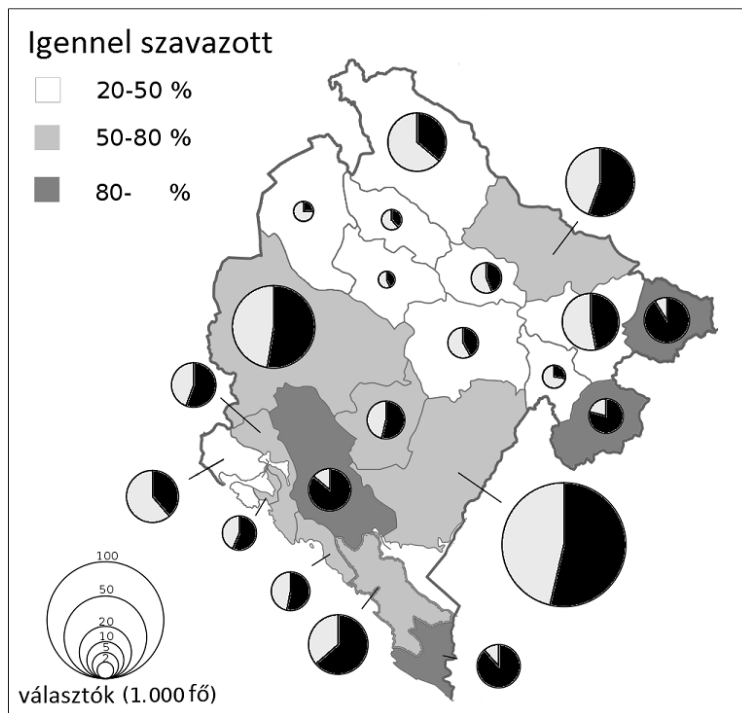
1. Bevezetés

Az alábbi tanulmány Montenegró két nagyberuházásának példáján azt vizsgálja, hogy miként tükröződik a nyugat-balkáni ország döntéseiben, mozgásterének változásában a kínai előretörés által zajló geopolitikai átrendeződés. A két kiválasztott infrastrukturális nagyberuházás, az ország nagyfeszültségű elektromos hálózatának összekapcsolása az olasz áramszolgáltató rendszerével, egy tenger alatti kábel segítségével, illetve a tengerpart és a főváros Podgorica megközelíthetőségének javítása egy Szerbiába vezető kínaiak által finanszírozott és épített autópálya segítségével az ország méreteit szem előtt tartva jelentős beruházások. A történelmi múltja után újra fiatal ország vezetésének a politikai stabilitás megteremtése mellett, illetve annak egyik tényezőjeként feladata a gazdaságfejlesztés perspektíváinak feltárása. Montenegró gazdaságának sajátosságait és a kormányzat elképzeléseit számba véve kerülnek bemutatásra – az ország adottságait és a geográfiai tényezőket is figyelembevéve – a fejlesztés politika lehetséges főbb területei.

2. Belpolitikai stabilitás

A Balkán a „keleti kérdés” megjelenése óta kisebb megszakításokkal mindig is geopolitikai csatározások színhelye¹, amely napjainkban is folytatódik. Miután 2006. június 3-án az ország parlamentje deklarálta függetlenségét, Montenegró is megjelent szuverén szereplőként a Nyugat-Balkáni palettán. Azt ezt megelőző függetlenségi népszavazáson 2006. május 21-én a választásra jogosultak 86.5%-a voksolt és közülük 55.6% szavazott az önállóságra. Az Európai Unió 55%-os többséget kért a referendum érvényességéhez, így a népszavazás csak csekély többséggel felelt meg ennek az elvárásnak. A leadott 230,661 szavazatból csak 2,300 volt e határ vonal fölött.² Megállapíthatjuk, hogy az ország újjáalakulása megfelelő, de nem döntő többséggel ment végbe és a szerb szimpatizánsok legitimitását gyakran kétségbe vonják. A szavazatok regionális megoszlását mutatja az 1. térkép.

A térkép alapján a nemzetiségi megoszlással összevetve is láthatjuk, hogy a megosztottság régiós mintázatot is mutat. A referendum során az észak-nyugati területek és a Kotori-öböl nyugati partja inkább szerb orientáltságúak voltak. Az albán illetve muzulmán többségű területek a keleti és dél-keleti országrészben túlnyomóan a függetlenségre szavaztak. Ezekben a régiókban volt az elszakadásnak a legnagyobb támogatottsága. Az ország kialakulásának gócpontjában élők, ez Cetinje és a mai főváros Podgorica környéke, feltehetőleg hosszabb történelmi tradíció okán is túlnyomóan az önálló államiséget támogatta.

1. térkép A 2006-os függetlenségi népszavazás Montenegró, igennel szavazók

Map 1. Independence referendum Montenegro 2006, share of „yes” votes

Forrás: saját szerkesztés

Az ország több mint százéves szünettel teremtette meg ismét függetlenségét. A helyi elit ebben hatalmának megtartását tartotta szem előtt, amit a szerbiai vezetéssel kialakuló érdekkülönbségek hajtottak és az adódó geopolitikai helyzet által kínált lehetőség tett megvalósíthatóvá. Ez a nem kevés külső ösztönzés mellett megragadott történelmi alkalom tehette Montenegrót a többi balkáni állam számára példaként felhozható bezzeg-állammá a nyugattal való gazdasági együttműködés és a térségben atipikus – nem kizárólagosan nemzeti jegyeken alapozott – államépítés terén.

Már a szerbek és montenegróiak utolsó közös államának neve Szerbia és Montenegró is tükrözta a különállás lehetőségét, amit a történelmi előzmény is erősített. A két országot korábban elválasztó sávot, a Szandzsákokot, ami az oszmán birodalom boszniai korridorjaként is felfogható az egyesülés törölte el nemes egyszerűséggel, a korábbi határokkal párhuzamosan kettéosztva a területet. Itt még ma is helyi szinten jelentős bosnyák-muzulmán kisebbség él. A közös szerb és montenegrói történelem hasonló problémahalmazt eredményezett, amit a nyugathoz való közeledés hajnalán még a „párhuzamos vágányok” politikájaként volt divat címkézni. E folyamat során mindenekelőtt a

hasonló problémákkal küzdő nagyobbik testvér, Szerbia „tranzíciós teljesítményét” kellett túlszárnyalnia a demokratizálódás és az európaizálódás terén.

Az oroszbarátnak tekinthető szerbiai kormányzat visszaszorításában az USA és szövetségese az EU megtalálta partnerét a helyi gazdasági befolyással rendelkező elitben. A néhai Jugoszlávia további darabolódása a régebbi határok mentén részükről nem ütközött ellenállásba. Oroszország e folyamatot nem tudta blokkolni.

Az ország többségi versus kisebbségi csoportjainak meghatározása több szempontból nem kapcsolódik könnyen értelmezhető határokhoz, ahogy azt az 1. táblázatban láthatjuk.

1. táblázat Montenegró etnikai összetétele

Table 1. Ethnic composition of Monenegro

Etnikai csoport	Létszám	%
Montenegrói	278 865	45,0
Szerb	178 110	28,7
Bosnyák	53 605	8,6
Albán	30 439	4,9
Nem nyilatkozik	30 170	4,9
Muszlim	20 537	3,3
Roma	6 251	1,0
Horvát	6 021	1,0
más	16 031	2,6
Teljes lakosság	620 029	100,0

Forrás: Monstat, 2011-es népszámlálás

A legutóbbi 2011-es népszámlálás adatai alapján a legnépesebb csoport a montenegróiaké, akik a népesség 45%-át teszik ki, azaz nem képeznek abszolút többséget! A szerbektől való elkülönülés nem markáns az átmenet igen sok esetben egyéni választás kérdése. E nemzetfogalom viszonylag késői kialakulására utalhat a földrajzi jelzőből kialakult elnevezés is. (Hasonló eset lehet pl. a moldáviai.) A legnagyobb kisebbség a montenegróiak önmeghatározásban a szignifikáns más szerepét betöltő szerbeké. A montenegrói statisztikai hivatal külön tünteti fel a bosnyákokat és a muszlimokat. Ez utóbbi csoport még az ottomán birodalom millet rendszerét idézi, amikor az identitás még nem igazán nyelvi-etnikai alapokon nyugodott.

Az első nyelvi alapon elkülönülő kisebbség az albánoké, akik a lakosság nem egészen öt százalékát érték el 2011-ben. Montenegrói jelenlétük így nem olyan konfliktus forrás, mint ami Észak-Makedóniában jelentkezik. Az albánok három egymástól távol eső határ menti zónában élnek. A fővároshoz közel lakók katolikusok, tehát az albánság csak nyelvi szempontból képez homogén csoportot. Azok száma, kik nem kívántak etnikai hovatartozásukról nyilatkozni viszonylag magas, eléri az albánság részarányát, de nem meghatározó. A

klasszikus értelemben vett kisebbségnek, az albánoknak Montenegro biztosítja az elemi és középfokú oktatásban való használatát. Néhány kurzus még a Podgoricai egyetemen is elérhető albánul.³ Ebben a tekintetben a kormánypolitika állandónak és EU kompatibilisnek tekinthető. A térségben bár korlátozott, de pozitív változásra is van példa: "Szerbia szűk másfél évtized leforgása alatt elrettentő példából mások által – köztük az EU-integrációt már jó ideje maguk mögött tudó [államok] tekintetben... is – követendő intézményi innovátorra vált a kisebbségpolitikai megoldások kidolgozását illetően. Ez az evolúciós-leptékűnek tűnő fordulat azonban korántsem bizonyult mellbevágónak a történetet közelebbről is ismerőek számára. Egy politikai probléma megoldása elsősorban az abban érintett résztvevők erején múlik."⁴

A Nyugat Balkán térségének többi államától eltekintve a függetlenedés után Montenegro etnikai diverzitása növekedett, ahogy ezt Reményi Péter tanulmánya összefoglalja: „Montenegróban politikai okai vannak a diverzitás növekedésének, nevezetesen a függetlenedés, mely végletesen megosztotta a társadalmat, ahol az etnikai identitás választása politikai választást is jelentett és fordítva. Míg 1991-ben a lakosság túlnyomó többsége magát crnagorácnak/montenegróinak vallotta, addig 2003-ban mindazok, akik az államszövetség fenntartása mellett voltak, „szerbbé váltak”, akik ellene, montenegróiak maradtak. Ezen jelentős diverzifikáló tényezőt tovább erősítette az albánság és a szandzsáki bosnyákság lélekszámának növekedése is.”⁵

Ebben a környezetben indult meg az állam belső identitásának stabilizálása. Kézenfekvő gondolat a történelmi montenegrói nemzetet állítani az identitásképzés középpontjába, ha a nemzet létét nem csoportként, hanem politikai programként értelmezzük. A „nemzetalkotó” nemzet többségének hiánya, illetve elmosódott határai a szerbektől még Rogers Brubaker nemzetesítő állam programjának használatát is nehézkessé teszi.⁶ A belső homogenitás hiánya itt nem egy élesen különálló más nyelvű vagy más szokású kisebbségben jelentkezik, ami az ellentétek élezésére alapozott politikát nehézkessé, de nem lehetetlenné teszi. Ennek egyik eszköze a polgári, s nem etnikai alapú, a kisállamiság tudatosításának kognitív előnyeire építő identitásképzés – az új montenegrói országimázs, amely azonban számos területen (pl. a nyelv és az egyházi státusa és viszonya az államisághoz) akadályokba ütközik.⁷ Gondolunk csak a helyi ortodox egyház más ortodox egyházak által el nem ismert önállósodási törekvése nyomán kifejlődött vagy kifejlesztett vagy nyilvánosságot kapott vitára.

Nem árt, ha szem előtt tarjuk hogy „John Mueller szerint például annak, amit etnikai konfliktusnak vagy etnikai háborúnak állítanak be – mint a volt Jugoszláviában tapasztalható erőszakot – legalább annyi köze lehet, ha nem több, a banditizmushoz, a vezérkedéshez, az opportunista fosztogatáshoz és a feketepiaci nyereszkekedéshez, mint az etnicitáshoz.”⁸

Montenegro szempontjából, láthatjuk a legfőbb dichotómia a szerb/nem szerb ellentétpár. Az önmeghatározás szempontjából a Szerbiához fűződő viszony döntő jelentőségű. Az ország létrejötte megszüntette az úgynevezett jugoszláv

korridort, „amely tengeri kijáratot nyújt(ott) a jóval nagyobb és szárazföldre zárt Szerbiának.”⁹ Ezzel az orosz befolyás a tengerparton (és ezzel egy esetleges katonai bázis megteremtésének elvi esélye) gyengült.

A Szerbiától való távolodás és az Euro-atlanti szövetséghez való közeledés Montenegró 2017. júniusi NATO csatlakozásával zárult le. Azt, hogy ez a folyamat nem volt zökkenőmentes az is jelzi, hogy a katonai szervezethez való csatlakozást megelőző évben a parlamenti választások előestjén a kormány egy NATO-ellenes és orosz-barát puccskísérletet leplezett le. „Mindazonáltal Montenegró mélyen megosztott marad a NATO-hoz való csatlakozás kérdésében függetlenül attól, hogy a puccs valós vagy megrendezett, de legalábbis a kormánypárt által a választások megnyerése és így hatalmának fenntartása végett manipulált volt,” írta a Politico. A lap azt is kiemelte, hogy „az elszámoltatható politizálást figyelemmel követő szervezetek felhívták a figyelmet arra, hogy bár Montenegró a NATO teljes jogú tagjává válik, de még nagyon messze van attól, hogy jól működő demokrácia legyen”¹⁰

Montenegró politikai rendszere még viszonylag fiatal, alakulóban lévő, kiforrottak nem nevezhető, azonban a nem jelentéktelen belső ellentétek ellenére a kormányzás stabilitása biztosított, amit a 2. táblázat is szemléltet. A volt helyi kommunista párt utódpartja eddig mindig képes volt hatalmát megtartani. Đukanović befolyásának állandóságát jelzi, hogy a szintén szocialista Filip Vujanovićot követően, aki az ország megalakulásától töltötte be ezt a funkciót, köztársasági elnökké választották és 2008. május 10-én el is foglalta hivatalát.

2. táblázat Montenegró miniszterelnökei

Table 2. Prime Ministers of Montenegro

Név	Megválasztás éve	Hivatalba lépés	Párt
Milo Đukanović	-	2006.05.21.	Demokratikus Szocialista Párt
Željko Šturanović	2006	2006.11.10.	Demokratikus Szocialista Párt
Milo Đukanović	2009	2008.02.29.	Demokratikus Szocialista Párt
Igor Lukšić	-	2010.12.29.	Demokratikus Szocialista Párt
Milo Đukanović	2012	2012.12.04.	Demokratikus Szocialista Párt
Duško Marković	2016	2016.11.28.	Demokratikus Szocialista Párt

Forrás: Government of Montenegro – <https://predsjednik.gov.me/en/primeminister>

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a politikai élet a Demokratikus Szocialista Párt és a Đukanović csoport által dominált, jelentős szerb-párti ellenzékkel. A nem igazán jelentős kisebbséget alkotó helyi albánok és bosnyákok a függetlenséget és így az uralkodó elitet támogatják.

3. A montenegrói gazdaság sajátosságai

A montenegrói gazdaság már túl van a gazdaság piacgazdaságra való átmenetén, a korábbi állami tulajdon több mint 90%-át privatizálták. Montenegró nem sokkal függetlenné válása után, 2007 januárjában csatlakozott a Világbankhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz. A WTO-ba 2011 decemberében lépett be. Az Európai Unióval való csatlakozási tárgyalások 2012-ben indultak meg. Ebből világosan látszik az ország Európai Unió felé való törekvése különösen, ha a kormányzó elitnek az orosz-szimpatizáns Szerbiától való különállását hangsúlyozó, és létezését igazoló politikáját is számításba vesszük.

Külön említésre méltó, hogy az ország bár nem tagja az euró övezetnek, a közös európai pénzt használja. Ennek bevezetését „saját hatáskörben” oldotta meg az EU hallgatóságos asszisztálásával. Még ha számításba vesszük a bevezetést megkönnyítő tényezőket, főleg hogy a gazdasági krízisben lévő ország de facto a német márkát használta már 1996 óta, ez jelentős jelzés az EU számára a csatlakozásra való elköteleződés mellett. (Koszovó más okokból használja az eurót és az EU-USA gyámkodása alatt létező Boszniában megint kevésbé a helyi elit választásán alapulva a helyi fizetőeszköz „a konvertibilis márka” is az euróhoz van kötve.) Montenegróban a német márkát az euró 2002-ben váltotta fel.

Az euró használata felveti azt a korántsem csak elméleti kérdést, hogy az ország hogyan teljesítheti az euró bevezetésének kritériumait. Formailag a jelenlegi szabályok mellett semmiképpen sem, hiszen nincs nemzeti valutája és így az nem teljesíthet semmilyen feltételt sem. Az euró előszobájának tekinthető ERM II rendszerbe a közeli EU-s tagországok közül eddig Bulgária és Horvátország csatlakozott.

3. táblázat A Nyugat-Balkán államainak főbb mutatószámai - 2018

Table 3. Countries in the West Balkan 2018

Ország	Terület (km ²)	Lakosság (fő)	GDP (USD millió)	GDP per fő (USD)	Várható élettartam 2017 (év)
Albánia	28 748	2 866 376	15 103	5 269	78,3
Bosznia	51 129	3.323 929	20 162	6 066	77,1
Koszovó	10 887	1 845 300	7 939	4.302	71,9
Makedónia	25 713	2 082 958	12 672	6.084	75,6
Montenegró	13 812	622 345	5 504	8 844	76,7
Szerbia	77 474	6 982 084	50 597	7 247	76,1

Forrás: Világbank

A többi nyugat-balkáni országgal összevetve láthatjuk, hogy a bruttó hazai terméket és a lakosságszámot tekintve Montenegró gazdasága a legkisebb. Területe csak Koszovónál nagyobb, de ott közel háromszor annyian élnek. Amiben kiugró az ország teljesítménye az az egy főre jutó GDP, amivel messze a legjobb mutatóval rendelkezik régiós szomszédjai közül.

Ami geográfiai adottságait tekinti, ha durván le szeretnénk egyszerűsíteni, akkor az ország már pusztán létét is ennek köszönheti, nevezetesen annak a ténynek, hogy hegyekkel szabdalva vidéken fekszik egy központi medencével a főváros Podgorica körül, amit délen a Shkodrai-tó határol. Ebből következik viszonylag kis mérete (mivel távolabbi vidékeket nehezen tudott volna integrálni) illetve kis népsűrűsége. A gyönyörű tengerpart, az ország mediterrán elhelyezkedése és a kormány újabb terveiben a hegyvidék is kiváló lehetőséget teremt a turizmus felvirágoztatására.

Az ország ásványkincsei közül a bauxit jelentős a szén pedig a pljevljai hőerőművet táplálja. Ezen felül némi ólom és cink (Mojkovac-Brskovo), réz és higany előfordulással rendelkezik. A Nikšić környéki bauxit tartalékokat 2005-ben 38,7 millió tonnára becsülték, míg néhány éve 135,2 millió tonnára. 1948 és 2005 között 23,2 millió tonna bauxitot termeltek a bányák. Az bauxit exportja 1,3 millió tonna volt 2017-ben, amiből a legtöbbet 795,560 tonnát Kína vásárolt, megduplázva előző évi behozatalát. Montenegró exportál még bauxitot Csehországba, Boszniába, Lengyelországba, Szlovákiába és Szerbiába.

A hegyes vidék nemcsak ásványkincseket rejt, de alkalmas vízerőművek telepítésére is, azonban az ország vízenergia potenciáljának csak mintegy 20%-át hasznosítja.¹¹

A gazdaság egyes szektorainak jelenlegi súlyára többek között a kormány fejlesztési tervében szereplő az alábbi, 4. táblázatban feltüntetett adatokból következtethetünk.

4. táblázat Montenegró gazdasági reformprogramjának célszámai

Table 4. Target figures of the Montenegro Economic Reform Programme

Ágazatok	Éves növekedés (%)				Részeseződés a bruttó hozzáadott értékből (GVA) (%)			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Mezőgazdaság	2,0	3,0	2,0	2,0	8,2	8,2	8,2	8,2
Ipar	7,3	4,7	3,5	3,6	12,0	12,2	12,3	12,5
Építőipar	23,0	6,0	5,0	4,0	9,3	9,6	9,9	10,0
Szolgáltatás	1,8	2,0	1,7	1,9	70,5	70,0	69,6	69,3
ebből: szállás	4,1	5,0	5,5	5,5	8,8	9,0	9,2	9,5
GVA	4,1	2,8	2,6	2,6	100,0	100,0	100,0	100,0
GDP	4,1	2,8	2,3	2,4				

Forrás: Montenegró Kormánya, Gazdasági Reformprogram 2019-2021¹²

Az adatokat szemlélve, szembeötlő a szolgáltatási szektor nagysága és hogy az ipar súlya viszonylag szerény. A mezőgazdaság jelentősége is a fejlett európai országokénál jelentősebb. Ezekből a számokból az látszik, hogy a kormány az elkövetkező években a kereskedelmi szállások jelentősebb fejlesztésével számol. A 2018-as statisztikai adatok alapján a mezőgazdaság aránya a GDP termelésén belül 6,7%, az iparé 15,9% és a szolgáltatási szektoré 59,2% míg tíz évvel korábban a megfelelő arányok 7,4% 17,7% és 55,2% voltak.¹³ Az ipari termelés

súlyának csökkenése mögött valószínűleg az ország gazdaságában nagy jelentőségű alumíniumkohó termelésének nehézségei állnak.

A direkt külföldi tőkebefektetések (FDI) 2017-ben 848 millió dollárt értek el, és így Montenegró azt egy főre jutó külföldi tőkebefektetések terén az egyik legmagasabb értékkel rendelkezik Európában. 2017-ben a legnagyobb külföldi befektetők Norvégia, Oroszország, Olaszország, Azerbajdzsán és Magyarország voltak.¹⁴

Az ország kis méretével és megfelelő helyismerettel magyarázható, hogy a befektetések terén hazánk fel tudta venni a versenyt a tőkeerősebb országokkal. „Magyarország a telekommunikációban, a bankszektorban és az ingatlanfejlesztés területén tett szert jelentős piacra,” állapítja meg Pap 2010-ben megjelent könyvében.¹⁵ A statisztikák szerint 2006-ban Magyarország a legnagyobb befektető volt a kis nyugat-balkáni országban.

Ha fejlődő jogi és üzleti környezettől eltekintünk is, az ország közlekedési elszigeteltsége és kis belső piaca, valamint kisméretű városai (a legnagyobbak Podgorica kb. 200.000, Nikšić 75.000, Bijelo Polje 46.000 és Bar 42.000 lakossal) miatt nem igazán jöhet számításba, mint klasszikus összeszerelő üzem telephely, de még szolgáltató központokért sem tud számottevően versenybe szállni.

Ezekből megállapítható, hogy első ránézésre az ország gazdasági fejlődésének szempontjából a legfőbb fejlődési, fejleszthetőségi potenciállal a következők rendelkeznek:

- turizmus;
- energiaipar;
- bauxit bányászat és alumínium gyártás.

Az itt vizsgálandó két nagyberuházás is ezekhez kapcsolódik. A 2019 novemberében megvalósított tenger alatti elektromos kábel csatlakozás az olasz rendszerhez, illetve a jelenleg is folyó autópálya építés, ami tenderpartot kapcsolja össze Szerbiával és mellesleg az ország fővárosával és annak repülőterével. Ezt a projektet többek között nyilván összekapcsolódik a turizmust kiszolgáló infrastruktúra fejlesztéssel. Montenegró tőkeszegénysége folytán mindkét esetben külföldi finanszírozással valósult, illetve valósul meg a fejlesztés.

4. Összeköttetés Olaszországgal – tenger alatti elektromos kábel

Az olasz elektromos hálózat operátor Terna és a montenegrói elektromos művek a Crnogorski Elektroprenosni Sistem (CGES) 2016-ban kezdték el fektetni a 445km hosszú kábelt, amiből 423 km fut tenger alatt, 16 km az olasz parton és 6 km a montenegrói szárazföldön. A kábel nyomvonalának legnagyobb tenger alatti mélysége 1.250 méter. Hivatalosan az Olasz Köztársaság elnöke Sergio Mattarella és a montenegrói elnök Milo Đukanović 2019. november 15-én adta át a létesítményt.¹⁶ Az összeköttetést megvalósító cégben a Terna a többségi tulajdonos, a CGES tulajdonrésze 20%.

2. térkép A tenger alatti kábel Olaszországba, 2019

Map 2. Underwater cable to Italy, 2019

Forrás: Terna honlapja, saját szerkesztés

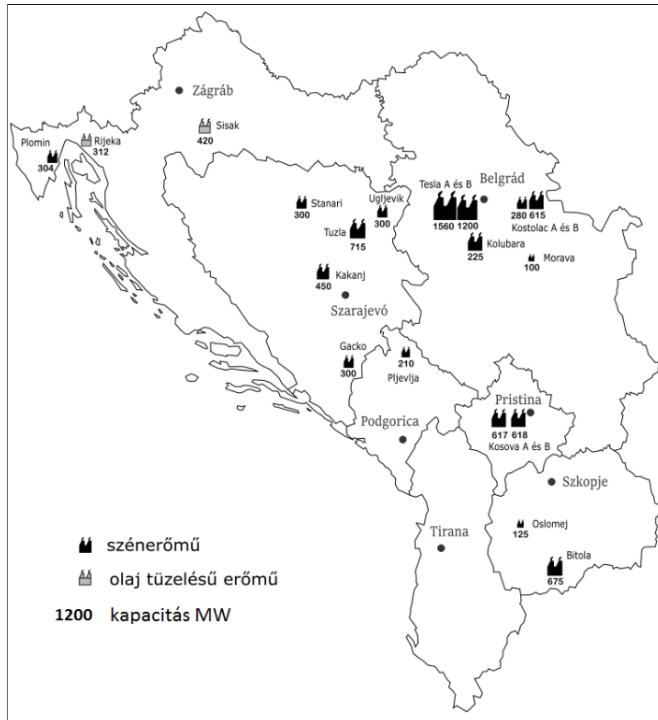
Érdeemes megjegyezni, hogy a Terna vállalatot jegyzik az olasz tőzsdén. Legnagyobb tulajdonosa 29.9%-os tulajdonrészrel a CDP Reti, ami az olasz CDP bank és a kínai állami elektromos hálózati társaság (State Grid Corporation of China) közös vállalata (ebben a kínai állami tulajdonrész 35%). A nagykapacitású 600MW kábel, ahogy az a 2. térképen látható, a montenegrói Budva melletti Jaz fokot köti össze Pescarával Olaszországban.

A kiviteli tervek elkészítésének finanszírozásában az EBRD és a Német Fejlesztési Bank is részt vett. A jövőbeni elképzelések között szerepel az átviteli kapacitás megduplázása 1.200MW-ra egy második, párhuzamos szintén 600MW-os kábel lefektetésével. A teljes projekt értéke 1.2 milliárd euró.

A nagykapacitású átviteli lehetőség természetesen megfelelő exportkapacitást vagy transzmissziós lehetőséget is feltételez Montenegróban, mert a fejlettségbeli különbségből adódóan az ellenirányú áramtovábbítás lehetősége magától értetődően fel sem merül.

Az igazi lehetőséget a Terna is a Balkán elektromos-korridor megvalósításában látja, amely bekapcsolja Szerbiát, Boszniát, Koszovót és a többi nyugat-balkáni államot valamint az egész térséget az olasz piac ellátói közé. A montenegrói átviteli lehetőségek bővítésére készen állnak a tervek egy új 400kV-os távvezeték építésére, ami a tenger alatti kábelt az észak montenegrói Pljevljával (ahol a hőerőmű van) és Szerbiával köti össze.

A nyugat-balkáni hőerőművek közismerten környezetszennyezőek. Bekapcsolásuk a „tisztá” Európa ellátásába morális kérdéseket vet fel, ha az Európai Unió csak felületesen várja el ezen erőművek (lásd 3. térkép) szennyezési mutatóinak az európai színvonalhoz való közelítését.

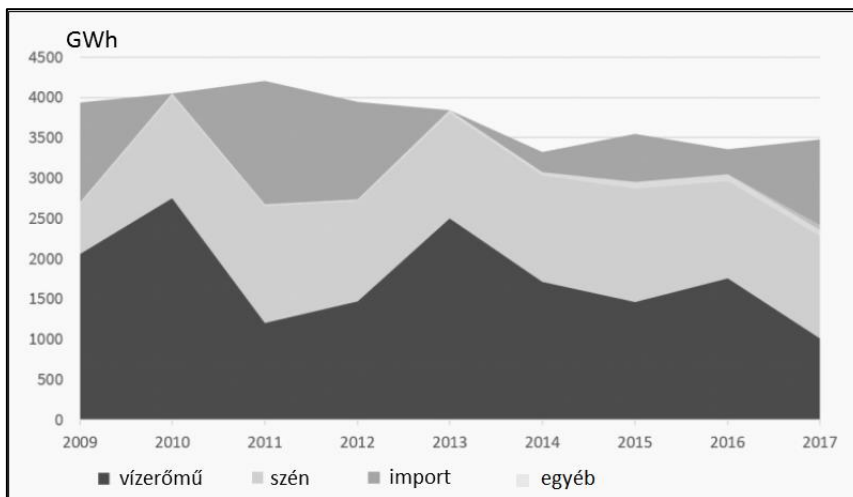
3. térkép Fosszilis hőerőművek a Nyugat-Balkánon, 2020

Map 3. Fossil power plants in the West Balkans, 2020

Forrás: Montenegrói energiaszolgáltatók honlapjai, saját szerkesztés

A potenciális elektromos áram export szempontjából vizsgáljuk meg Montenegró hazai fogyasztását és termelését is, amit az 1. ábra mutat. Az új kábel lehetőséget nyújt a hazai áramtermelés expanziójára is.

Montenegró hazai áramtermelésének majdnem teljes egészét a 225MW kapacitású lignit bázisú Pljevljai Erőmű és két vízerőmű a 307 MW kapacitású Perućica és a 342 MW kapacitású Piva adják. A maradék kisebb teljesítményű vízerőművekből és szélerőművekből származik. Az ország 2009-og jelentős árambehozatalra szorult a Kombinat Aluminijska Podgorica (KAP) alumínium ipari kombinát miatt, amely egyes esetekben az ország energiafogyasztásának 40%-át is felvette. A cég 2013-ban csődöt jelentett, eszközeit egy helyi vállalkozás az Uniprom tavaly megvásárolta. Az új cég az áramfogyasztás hatékonyságjavítására új technológiával kísérletezik, és nem tervezi a termelés ugrásszerű növelését.¹⁷

1. ábra Montenegro áramfogyasztásának forrásai

Figure 1. Electricity consumption sources in Montenegro

Forrás: Bankwatch Network

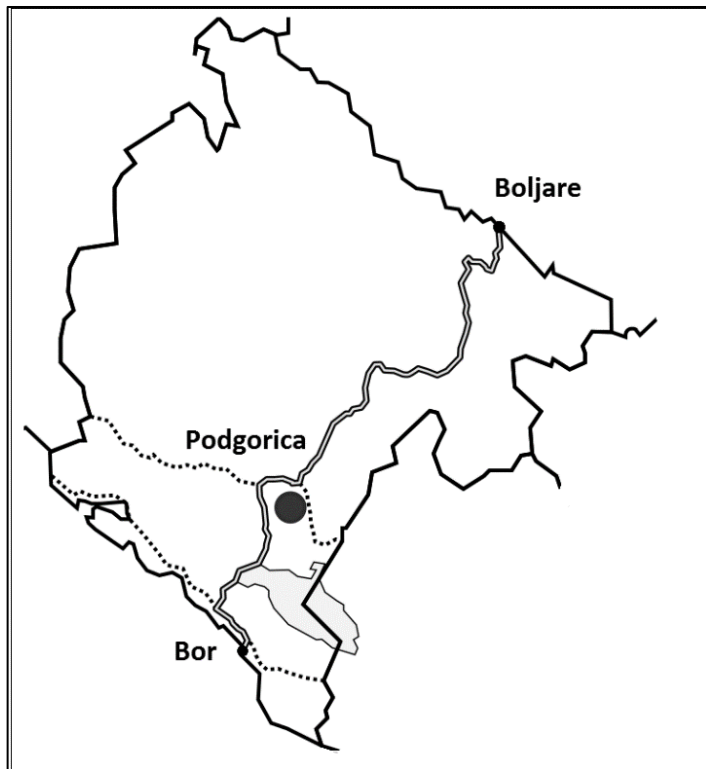
A montenegrói vezetés fenntarthatósági és környezetvédelmi szempontok figyelembevétele miatt elvetette a hőerőmű bővítését. A kormány döntése hogy nem építi fel a Pljevljai Hőerőmű második blokkját, semmilyen mértékben nem befolyásolja a Rudnik Ugja vállalat széntermelését.¹⁸ Mindemellett 2019 júliusában az erőmű rekonstrukciójára elindítottak egy 45 millió eurós projektet, ami biztosítja annak működését a következő 20-30 évben a káros szennyezőanyagok kibocsátásának korlátozására bevezetett újabb szabályozás mellett is. A kormány 2021-re tervezi befejezni a felújítást, hogy ezzel elkerülje az erőmű bezárását.

A montenegrói kormánynak ugyanakkor nagyszabású tervei vannak újabb vízerőművek építésére a Komarnica és a Morača folyókon, a tervek szerint 168MW és 238MW összesített kapacitással.¹⁹ Továbbá folyamatban van egy 250MW teljesítményű naperőmű építésének előkészítése Briska Gorában, Ulcinj mellett. Podgorica közelében egy 50MW kapacitású napelem park létesítését tervezik. Létezik még két szél erőmű is a 72MWh kapacitású Krnovoban és a 46MWh kapacitású Mozurában.²⁰

Összességében az olaszországi elektromos kapcsolatot az ország nemzetközi irányultságának megfelelő az Európai Unióval való szorosabb kapcsolatot és hazai áramtermelő fejlesztéseket is lehetővé tévő vállalkozásnak tekinthetjük. Pénzügyi kockázata az állam számára nem jelentős, sőt hosszú távúnak ígérkező tranzitbevételeket is generál.

5. Összeköttetés Szerbiával – autópálya kínai hitelből

A másik nagyberuházás, amit szemügyre veszünk a Bor-Boljare autópálya (lásd a 4. számú térképet) folyamatban lévő építése, amit nem övez olyan konszenzus, mint az előző és már megvalósított tervet.

4. térkép Az épülő és tervezett autópályák Montenegroban, 2020

Map 4. Motorway under construction and further plans, 2020

Forrás: Government of Montenegro, saját szerkesztés

Az autópályák nemzetgazdasági hasznossága nem egyértelmű, Gaal et al. (2016) szerint az autópálya egymagában nem képes dinamizálni a gazdaságot, ha nem párosul megfelelő humán tőkével, innovációra való képességgel.²¹ Az ország nehezen való megközelíthetőségének oldása és a Bar kikötőjének jobb megközelíthetősége mindenképp pozitív tényező, de ezt többféleképp is el lehet érni, ezért fontos a költségek és a várható hasznok figyelembevétele. A turizmus további fejlődésének lehetősége mindenképp fontos elem ebben, mivel bar kikötőjének nagyarányú fejlesztésével nem kapcsolták össze a vállalkozást. A szerbiai kapcsolat jelentősége a vendégek számának statisztikájából (lásd 4. táblázat) is egyértelműen kitűnik.

5. táblázat: Jelentősebb küldő országokból érkező és a hazai turisták száma Montenegróban 2015-2018 (fő)

Table 4. No. of tourists in Montenegro 2015-2018

Ország	2015	2016	2017	2018
Szerbia	372 912	373 325	405 426	409 385
Oroszország	298 385	316 826	350 468	338 463
Bosznia	154 017	178 104	183 690	193 587
Németország	49 284	50 577	57 813	89 741
Franciaország	45 701	49 219	60 865	77 096
Magyarország	20 327	19 908	27 184	34 032
Kína	13 362	11 712	23 495	42 715
hazai	153 185	151 696	122 797	128 053

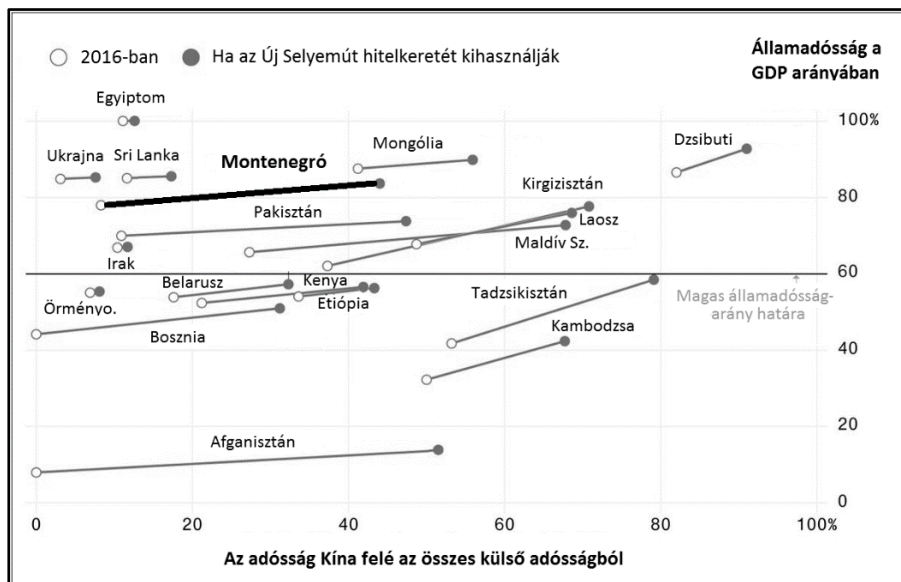
Forrás: Monstat

A kormány adatai szerint az összesen kb. 170 km hosszú autópálya összköltsége 1.7 milliárd euró. Ebből a kritikus 41 km hosszú hegyi szakaszt, benne egy hosszabb alagúttal, a kínai China Road and Bridge Corporation (CRBC) már 2015-óta építi 810 millió eurós tervezett költségvetéssel. A többi szakaszra is vállalkozókat keres az ország köz- és magán-együttműködés (PPP) keretében. A China Exim Bank \$903 millió hitelt nyújt az építkezésre, ami a szakasz költségeinek 85%. Összehasonlításképp ez az összeg 19%-a Montenegró 2017. évi GDP-jének.

A Valutalap becslése szerint az autópálya miatt az álladósság 59%-ról 80%-ra emelkedik 2019-ben. Együttműködés indult Szerbiával az ottani autópálya csatlakozás megvalósítására. A CRBC a szerbiai szakasz építését is elvállalná \$1.8 milliárdért. Bár Duško Marković miniszterelnök szerint mindenáron megépül, az autópálya megtérüléséről megoszlanak a vélemények. A Louis Berger tanácsadó cég által a kormány számára 2206-ban készített megvalósíthatósági tanulmánya szerint a PPP nem éri meg. 2012-ben az amerikai URS által az EBRD számára készített anyag is hasonló következtetésre jutott, azonban a legfrissebb megvalósíthatósági tanulmány szerint, amit a China Exim Bank és a Montenegrói Egyetem készített 2018-ban, a vállalkozás megéri, de a tanulmányt azért nem publikálták.²²

Ebből is látszik, hogy az USA és az EU nem támogatta a projektet mivel nem látta annak megtérülését, az hogy most mégis megkezdődhetett az építkezés a világgazdaságban végbemenő geopolitikai átrendezésből következik. A kínai építőipari cégek a kínai gazdaság gyors növekedésének lassulása végett kapacitásfőlősleggel rendelkeznek és az ázsiai országnak a finanszírozáshoz is megvannak a forrásai, a kockázatokat pedig Montenegró viseli. Az ország vezetőit pedig láthatólag sikerült meggyőzni a hitel felvételének fontosságáról. Ez a helyzet adósságsapda helyzettel fenyeget, többek között a Center for Global Development tanulmánya szerint is.²³ Még 2018-ban összesen 23 országot azonosítottak veszélyeztetettként a 68 közül, akik éltek a kínai Új

Selyemút (BRI) kezdeményezés által felajánlott hitelfelvételi lehetőséggel, amit a 2. ábra szemléltet.

2. ábra Országok eladósodásának mértéke Kína felé

Figure 2. Increasing debt to China

Forrás: Centre for Global Development BRI

6. Összegzés

A két ismertetett nagyberuházás is szemlélteti az a geopolitikai átrendeződést, amit Kína befolyásának növekedése jelez. A Nyugat-Balkánon a hagyományos szereplők közül Montenegró az Európai Unió integráció és az USA felé való nyitást választotta, már csak saját államának újratereemtése okán is. Az EU maga szabályozóként jelenik meg, a helyi gazdaságba egyes tagállamai illetve azok cégei fektetnek be. A Szerbiától való elhatárolódással (és a NATO-ba való belépéssel) Oroszország befolyásolási lehetőségei szűkültek. Ezt az Euro-atlanti függést, a „nemzetközi közösség” által kijelölt mozgásteret, az újonnan belépő Kína megnöveli, mivel alternatívát nyújt a helyi elitek számára. Még kérdéses, hogy az EU hogyan reagál erre a folyamatra. Az új lehetőség új veszélyeket is jelent a helyi ország vezetők számára, ami esetünkben leginkább adósságcsapda formájában jelenik meg.

Személyes véleményem szerint, az elektromos hálózat Olaszországgal való összeköttetése kis kockázatú és sok előnnyel járó projekt. Hátulütője, ha segít konzerválni az elavult szén és lignit alapú hőerőművek magas szennyezőanyag kibocsátását, ami a helyi lakosok fokozott egészségkárosodása miatt erkölcsi kérdéseket is felvet. A kínai autópálya építéssel valószínűleg túlzott kockázatot

vállat a helyi elit, nem csak a megtérülés bizonytalan volta, hanem mivel ezzel az új és az EU-val (és az USA-val versengő) nagyhatalom terjeszkedését segíti ami nemtetszést válthat ki az európai centrum országokban.

Hivatkozások/References

1. Ágoston Magdolna, Árvay Viktor, Bodnár Erzsébet, Demeter Gábor szerk. (2005) A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában szerk. Budapest, Hungarovox
2. Pap Tibor (2011): A párhuzamosok és a végtelen. Montenegro kiválása az aszimmetrikus államszövetségből és az önállóság perspektívái. Közép-Európai Közlemények 4:(2) p. 104.
3. Boga, Cafo–Wolff, Stefan (2011): Albanians in Montenegro -Waiting for Godot? Illyria. július 12-14.
4. Soós Edit-Pap Tibor (2015): Regionális és kisebbségpolitikai válaszok az EU-csatlakozás kihívásaira in: Deturope, Volume 7, ISSUE 1, 2015 p. 25.
5. Reményi Péter (2014): Községi szintű etnikai diverzitás változása a Nyugat-Balkánon 1991–2011 között. In. Reményi Péter szerk.: Állam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon. Mediterrán és Balkán Fórum 3. különszám. p. 15.
6. Rogers Brubaker (2006): Nacionalizmus új keretek között. L'Harmattan. Budapest. p. 108.
7. Pap Tibor (2020:) Montenegro útja az önállósodási referendumtól a kisállamiság koncepciójának országimázzsá szervezéséig. In: Ördögh Tibor szerk.: Autonómia és önrendelkezés a Balkánon. Dialóg Campus. Budapest. Megjelenés alatt.
8. Rogers Brubaker (2001) Csoportok nélküli etnicitás. Beszélő. 7–8. szám, Évfolyam 6, Szám 7
9. Pap Norbert – Tóth József (1997): Európa politikai földrajza. Pécs. JPTE. p58.
10. Valerie Hopkins (2017): Indictment tells murky Montenegrin coup tale. Politico. május 23.
11. CIA Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>
12. Government of Montenegro (2019): Montenegro Economic Reform Programme 2019-2021. Podgorica. p.17.
13. Statizta adatbázis <https://www.statista.com/statistics/528706/share-of-economic-sectors-in-gdp-in-montenegro/>
14. CIA Factbook.
15. Pap Norbert (2010): Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó. Pécs. p. 241.
16. Terna (2019): Italy-Montenegro: an invisible 445-km „electrical bridge”.

17. Goran Djukanovic (2019): Research and Investment Gail Changing Tides for Montenegro's KAP. Aluminium Insider. május 6.
18. Radomir Radev (2019): Montenegro's coal mining co to remain unaffected by change in TPP Pljevlja's upgrade plan. Seenews. október 7.
19. Lásd: Ministry of Foreign Affairs of Montenegro (2019): Montenegro Investment and Business Opportunities. Fourth Edition. Podgorica.
20. Export.gov <https://www.export.gov/apex/article2?id=Montenegro-energy-sector>
21. Gaal Gyula–Szalmáné Csete Mária–Török Ádám (2016): Közlekedés és térségfejlesztés. Autópálya mindenkinek felett? Magyar Tudomány, 177. évf. 8. szám. pp. 991–996.
22. Noah Barkin-Aleksandar Vasovic (2018): Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro. Reuters. július 16.
23. Hurley, John- Morris, Scott- Portelance, Gailyn (2018): Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective. CDG policy Paper 121,